

НЕКЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ ФЕУДАЛНИХ ОДНОСА У ГРБЉУ У XIV ВИЈЕКУ

Грбаљ је 1306 или 1307 године повељом краља Уроша II постао посјед Которске општине, која га је, задржавши над њиме *dominium eminens*¹⁾, одмах подијелила на ждријебове и карате, тј. дијелове, које је уз извјесну новчану накнаду дала на уживање својим грађанима.

Иво Стјепчевић²⁾ за уступање Грбља Котору, обзиром да је Которска општина за давање на уживање грбальске земље тражила од својих грађана новчану накнаду, претпоставља да је ово уступање услиједило уз неку новчану накнаду владару од стране саме општине, док је мање склон да вјерује да је уступање било у виду поклона. Ово своје становиште Стјепчевић поткријењује својим тврђењем о непријатељском држању Которске општине према владару, а које тврђење заснива на једном ставу одредбе »*De facto divisionis Zorpe de Gherbili*«³⁾, који став гласи: »*Volumus etiam quod nemo partem suam possit dare Dominationi, vel alicui foresterio, unde sit damnum, seu contrarium Communitati nostrae, vel alicui; quod si contrarium fecerit, damnum componat, et solvat de bando uyperperos quingentos Communitati, et partem amittat, et si forte Dominationi non per ingenium, vel per instinctum alicuius, sed per propriam vim acceperit partem alicui, et tenuebit sibi, vel alicui dederit de suis baronibus, tota Communitas partem defendere teneatur omnino.*...« Наше је мишљење да овај став не доказује непријатељско расположење Которске општине према владару — уосталом таквом расположењу не би требало да буде ни мјеста у одредби која регулише један владарев потез који је морао бити поздрављен од Которске општине и у случају да се није радило о поклону — већ да одражава ширину аутономије Которске општине у оквиру немањићске државе, која је могла ићи тако далеко да у својим законским одредбама забрањује ингеренцију владара у питању њених посједа. Није ово једина одредба у которском статуту која би на овај начин говорила о необичној аутономији Котора: у другој која говори »*De cartis et povellis adductis a Dominatione contra consuetudinem Civitatis*«⁴⁾ читамо поред осталог и ово: »*Cognoscentes gravamina et defectus, quae nobis continue imminebant in communi pariter, et diviso, pro eo videlicet, quod multi cives de civitate nostra faciebant, et facere non cessabant, molestias, gravamina et insultus toto Communi universaliter, et cuilibet civium singulariter in diviso contra ordinationes habitas temporibus retrolapsis, et contra libertatem civitatis, idcirco communiter ad sonum campanae unanimiter congregati, ordinamus inviolabiliter ob-*

¹⁾ *Dominium eminens* — обзиром на веома велику аутономију коју је уживао Котор у држави Немањића.

²⁾ Иво Стјепчевић, Котор и Грбаљ, Сплит 1941

³⁾ *Statuta civitatis Cathari, Venetiis 1616, cap. 312.*

⁴⁾ *Stat. Cathari, cap. 349.*

servari, quod si aliquis ex nostris civibus presumeret facere aliqua cum Dominatione, per quae poena aliqua cadat Dominationi, cum carta, vel sine carta, seu povella, quae a Dominatione portata fuerit, vel per vim propriam contra ordinationem, libertatem et honorem civitatis nostrae, solvat de pena et de bando Communitati nostrae ypperperos 50. Et illi super quem povellam, seu cartam a Dominatione portaverit, vel portari fecerit, vel aliquam vim, seu sforcium sine carta fecerit, vel facere commiserit contra ordinationes praedictas, tam in communi universaliter, quam cuicumque civium sigillatim, solvat alios quingentos ypperperos...«

Добивши Грбаљ, Которска општина није хтјела да аграрне односе у њему заснује по угледу на оне који су постојали на територији которског дистрикта, тј. најближе околине Котора, укључивши ту и полуострво Врмац.⁵⁾ На малом земљишту свог дистрикта Которска општина није могла заснивати ни своју егзистенцију ни свој просперитет, те је и онај мали број сељака који је живио на територији дистрикта — било да је био власник земље, било да је обрађивао туђу земљу — био слободан и није био подвргнут оштрим феудалним методама. Допринос дистрикта у животног намирницама био је минималан, те су не само грађани Котора већ и сељаци из дистрикта морали тражити животна средства изван граница своје општине. И захваљујући тој околности у Котору је трговина веома рано, свакако од самог његовог постанка, узела широког замаха. Кроз читав Средњи вијек и поморска и копнена трговина Котора била је врло активна, а у вези са њом развој разних заната је био далеко прешао мјеру задовољавања домаћих потреба. Поморство, трговина и занатство, па и жеља имућнијих да удобније живе са што више послуге, све то је захтијевало много радне снаге, те је пораст градског становништва био непрекидан; он је, истина, дијелом био и посљедица повољних економских услова у граду, али још више прелаза оближњих сељака у град. Ови сељаци, укључени у економски живот града, претстављаће објекат капиталистичке експлоатације. Зато Которска општина радо прихваћа не само сељаке-власнике земље, већ и оне који су као кметови радили на туђој земљи дистрикта.

Међутим, добивши пространу и релативно плодну жупу Грбаљ, Которска општина је одлучила да исту подвргне једној строжијој феудалној дисциплини, те је у ту сврху и доносила статутске одредбе које су ту дисциплину требале и остварити.

Као што смо видјели, Општина је земљу у Грбљу подијелила својим грађанима уз извјесну накнаду у новцу, те је на тај начин она дошла до једне замашне своте, од које је сигурно само мањи дио ишао српском владару, и то не као накнада за усту-

⁵⁾ Поближе о Которском дистрикту види Др. Илија Синдик, Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV столећа, Београд 1950.

пање, већ као феудална контрибуција сизерену. Општина је на тај начин од добијања Грбља остварила знатне користи, те је могла прићи извршењу задатака општег значаја који су се односили на даљи успјешнији развој Котора; вјерујемо да је већи дио новца добијеног предајом на уживање Грбља својим грађанима Општина утврдила око изградње утврђења града. С друге стране Општина је, рачунајући да просперитет грађана као појединаца доприноси и општем напретку града, настојала да својим грађанима-уживаоцима удијела у Грбљу обезбиједи трајан извор што је могуће већих прихода, те је стога у односу на Грбља и доносила специјалне прописе. У поменутој одредби о подјели Грбља наглашено је да нико не може свој дио продати, поклонити, замијенити, ни на било који начин отуђити, па ни цркви завјештати, већ само оставити у наслједство својим законитим наслједницима. У случају да уживалац земље нема наслједника до линије првих рођака по мушкој или женској страни, Општина ће ждријебањем подијелити односне дијелове међу својим племићким и грађанским породицама, и оваква пракса мора бити вјечно на снази. Од наслједства су била искључена незаконита дјеца и законити наслједници, па чак и они најближи, уколико нијесу више били которски грађани. Ради равномјерности радне снаге наређује се, увијек истом одредбом о подјели Грбља, да нико не смије присвојити људе из Грбља сем оних које је Општина дала или ће дати. Сви ови прописи требали су гарантирати једну феудалну праксу која је у то вријеме била типична, универзална.

За разлику од сељака из дистрикта, који су били слободни, Општина је својим законским одредбама установила да сељацима Грбља, као и осталих области које је послје Грбља, у првој половини XIV вијека, такође добила од српског владара (Бијела, Крушевице и Леденице), буде ограничена лична слобода, те се они сматрају »villani, homines aut possanici alicuius« и као такви »sint in perpetuum«. ⁶⁾ Треба овдје нагласити да су појмови »сељак нечији«, »човјек нечији« или »посадник нечији« изједначени, те да у сваком случају одређују кмета зависног од феудалца. Ова статутска одредба о сталности посадника мора да се у Грбљу од самог почетка почела кршити јер већ 1316 године Општина доноси одлуку ⁷⁾ из чијег се садржаја види да су грађани — уживатељи земље у Грбљу један другом грабили посаднике и то путем јавне исправе, при чијем састављању је сигурно постижавана сагласност посадника, или је бар тако било намјештено, због тога Општина наређује да убудуће никаква исправа у вези са посадником неће бити важећа без одобрења његовог власника.

Да је у Грбљу и поред већ постојећих забрана отуђивања земље већ до 1339 године било неколико злоупотреба извршених продајом, поклоном, залагањем или замјеном земље свједочи и

⁶⁾ Stat. Cathari, cap. 423.

⁷⁾ Stat. Cathari, cap. 224.

статутска одредба »De terris de Gherbli venditis, donatis, alienatis, vel oppignoratis, aut commutatis« од 28 маја 1339 године⁸⁾, из које доносимо само сљедећи дио: »Considerantes quod aliqui nostrorum civium occupabant aliis partes eorum de Cherbli, aliqui per oppignorationem, aliqui per venditionem, et aliqui per donationem; et ideo volentes huic malitiae debitum finem imponere: Statuimus et ordinamus pro utilitate et commodo nostrorum civium, ad hoc, ut in nostra civitate homines coadunentur, et habeant ad vivendum, et non recedant de civitate, quod si aliquis vendidit, donavit, alienavit, vel oppignoravit, vel in aliquo modo commutavit partem suam terrarum de Gherbli in tempore praeterito, quod eas possit exigere et scomparrare usque per totum mensem Octobris proxime venturi, pro tot yperperis quod recepit ab eis quibus vendidit, donavit, alienavit, vel oppignoravit, et dicti emptores, receptis denariis suis, teneantur partes praedictas ei restituere libere, et si eas non scomparaverit ad dictum terminum, quod Communitas possit eas scomparrare, et dare pro quanto voluerint Iudices cum Consilio capiti sdriebi ubi erunt positae dictae partes. . . .«

У наведеном ставу горње одредбе јасно се изражава и настојање Општине да »pro utilitate et commodo civium« под сваку цијену сачува Грбаљ као свој искључив феуд, односно *dominium utile* својих грађана.

Међутим, у борби супротности капиталистичких елемената града и феудалних односа у оближњем Грбљу, Которска општина није могла бити упорна на позицијама феудалца, и већ 1359 године доноси законску одредбу⁹⁾ »De possanicis venientibus ad habitandum in civitatem« којом тако да кажемо, фаворизује све — значи и оне из Грбља — »homines, villanos, seu possanicos alicuius« у напуштању села и долажењу да живе у граду. Истина у овој истој одредби прави се разлика између посадника: једни су истовремено и кметови и власници једног дијела земље, а други су само кметови: прве које су прешли у град господар не може више на никакав начин повратити на земљу (*patrunus suus nullo modo possit dictum hominem de civitate extrahere*), и имају се сматрати слободним грађанима као што су остали грађани Которске општине; друге, пак, господар може одвести из града али у року од шест мјесеци, уколико тај рок пропусти, и ти посадници ће постати слободни грађани. Ова мјера је свакако била условљена сталним економским напретком Котора, који је напредак изискивао стално прелажење радне снаге са села у град. Потреба за принову радне снаге у граду нарочито се осјећала послије разних несрећа које би задесиле град и умањиле га у становништву, као послије разних епидемија, нарочито куге, затим пожара (куће су махом биле дрвене — Сл. М.), потреса итд. У вези са овим могло би се претпоставити да су одредбе као ова посљедња биле, можда, доно-

⁸⁾ Stat. Cathari, cap. 443 и Стјепчевић, сп. д. стр. 26.

⁹⁾ Stat. Cathari, cap. 229

шене ad hoc, да би се одмах надокнадило изгубљено људство, иако је у тим одредбама наглашавано, као и у овој посљедњој, стално важење донешених прописа (Statuimus de cetero perpetuo observandum quod. . .) Свакако послѣје оваквих законских прописа и праксе која је можда и прије њиховог доношења почела да влада, тешко се било враћати на старе мјере. И тако су феудални односи у Грбљу брзо почели губити онај карактер који им је требала дати одредба »De facto divisionis zoppe de Gherbili«, и друге одредбе ускоро послѣје ње донешене, од којих можда извјестан број није ни регистриран у Которском статуту.

На лабављење феудалних односа у Грбљу свакако је допринио и став грбаљских сељака, који су стално истицали да су они увијек били слободни и да нијесу били посадници, те према томе нијесу ни признавали односе које им је хтјела наметнути Которска општина. Они ће се, нарочито касније за вријеме Млетачке републике, и оружјем борити да се ослободе иначе доста слабих феудалних веза.

Међутим, захваљујући - више него свом отпору феудалној стези - потребама и кризама градског живота, од којих је понека доводила и до озакоњења њихових феудалних престапа, грбаљски сељаци су успијевали у остваривању више личних и економских слобода од оних које су се у феудалној структури могле за сељаке-кметове и замислити: грбаљски посадник или »homo alicuius« — коликогод и сами ови појмови врло драстично одражавају »glebae adscriptus-a« — могао је већ крајем XIV вијека имати не само земљу којом је слободно располагао, него и кућу у самом граду. Зато нам служи као доказ нотарски акт¹⁰⁾ од 12 марта 1396 године, из којег се јасно види да је »Paulus Batutich de Grebli, homo ser Zive de Buchia« заложѣо Милоју Палташићу своју кућу у Котору за 35 перпера.

Сл. Мијушковић

— 0 —

НЕКА ПИСМА ВЛАДИКЕ САВЕ И ВАСИЛИЈА ПЕТРОВИЋА

Пошто су били чести случајеви појединачних ситних сукоба између Црногораца (који су долазили у Боку на пазар или каквим другим послом) и понеких млетачких поданика из Боке, вјероватно се и једно писмо владике Саве од 22 новембра 1744 год. (по старом календару) односи на неки такав локални сукоб, који се десио у Котору, а у коме је изгубио главу неки истакнути Црногорац (»главар и кнез«). Из писма би се дало закључити да је млетачка власт из Котора у вези овог случаја писала владици Сави и молила га да се заузме да се дотични спор ријешѣ мирним

¹⁰⁾ Државни архив у Котору, Судско-нотарски списи, књига 2, стр. 289.